

מולדת

ביחידה זו נעסוק במושג מולדת כפי שהוא משתקף בשיר ובזמר שנכתבו לפני קום המדינה בשני העשורים הראשונים לקום המדינה ובעת האחרונה. במשך דורות התפללו יהודים לארץ ישראל, למולדת, וביטאו כיסופים אליה גם בפיוט, בשירה ובזמר.

נושא זה עשוי להשתלב סביב תקופת יום העצמאות וכן בנושאים בזיקה לתכנית הלימודים "מולדת חברה ואזרחות" שמציעה לעסוק בנושא " בדרך למדינת ישראל ביצירה האמנותית – בזמר העברי וביצירה החזותית" (110), בנימוק שהשירה וכן "הזמר מאפשר ללומדים להכיר את התקופה ואת מאפייניה בדרכים בלתי שגרתיות" (122), ובאמצעותם להיחשף ל"חזון ויצירתיות ומיתוסים שהונצחו במהלך השנים". (ע' 122).

מולדת – הגדרות :

- ❖ מקום שאדם נולד בו
- ❖ בני משפחה "לך לך מארצך, ממולדתך ומבית אביך" (בראשית ב' 1) (מלון אבן שושן)

שיר מולדת – נתן אלתרמן

השיר פותח בהצהרת אהבה, נאמנות ומחויבות למולדת בגוף ראשון רבים. לשון הרבים שנוקט הדובר משקפת את אוירת הקולקטיב של ימי טרום המדינה ושנותיה הראשונות ואת הנכונות לנתינה ללא תנאי. ההצהרה מושמעת באופן מפורש בתחילת השיר ובסופו. במהלך השיר הדובר מתחייב בשם החברה לבנות, לפתח וליפות את המולדת. הוא מפרט רשימה של מעשים למענה ומודיע שלמרות הקשיים הצפויים יעמוד בהבטחות.

- ❖ זהו וציינו משפטים שבהם מובעות הצהרות אהבה גלויות וסמויות למולדת.
 - (כדאי להאיר את הביטויים השונים של האהבה ואת משמעותם: "בשמחה, בשיר ובעמל".)
 - ❖ צטטו פעלים המביעים עשייה. מה משתמע מריבוי הפעלים?
 - ❖ באילו תחומים באה לידי ביטוי העשייה למען המולדת?
 - ❖ ניתן לראות בשיר שיר אהבה המזכיר גילויי אהבה בין גבר ואשה. ציינו את הביטויים הללו. הערה: השיר מזמן עיסוק במושג "מטאפורה"
- מטאפורות מתוך השיר: מרבדי גנים, נלבישך שלמת בטון ומלט, הדגן ירנין פעמונים
- ❖ מהי המשמעות של המשפט "אנו נעפילה אל ההר"

(הביטוי מביע את הרעיון שהדרך למימוש ההתחייבויות למולדת אינה קלה ודורשת מאמץ והשקעה כמו טיפוס על הר ואפילו הקרבת החיים.)

- ❖ בשיר מצויות רמיזות להתרחשויות שקדמו להקמת המדינה . (גאולת אדמה, ייבוש ביצות, אנו לך בקרב ובעמל)
- ניתן לעסוק בהרחבה, לפי שיקול דעתה של המורה, בנושאים ההיסטוריים שנרמזים בשיר.
- ❖ אילו היית יכול לפגוש את המשורר נתן אלטרמן מה היית מספר לו על ישראל כפי שהיא נראית בעיניך בהתייחס לנקודות שעלו בשירו.
- ❖ לשיר חוברת מנגינה על ידי המלחין סמבורסקי. היא מוסיפה לשיר מקצב דינמי המרמז על פעלתנות ועשייה.

מה זאת מולדת? - אפרים תלמי

מה זאת מולדת? – יפרח חביב

- שני השירים מציבים שאלה זהה שניתנת עליה תשובה בנוסח של רשימה. השיר של אפרים תלמי בנוי כשיחה בין סב לנכדו כאשר השאלה " מה זאת מולדת?" נשאלת על ידי הנכד. השיר של יפרח חביב ניתן כניסיון לחבר "חיבור" כתשובה לשאלת המורה.
- ❖ ערכו רשימה בשני טורים מתוך שני השירים ובהם הפרטים המתקשרים למושג מולדת בעיני הדוברים.
 - ❖ מיינו את הפריטים על פי נושאים. ציינו מה הדמיון והשוני בין הפריטים שציינתם בשני שירים?

כדאי לשים לב ש :

במושג מולדת נכללת גם סביבה פיזית וגם סביבה אנושית והם מוזכרים מן הקרוב אל הרחוק יותר וחזר חלילה. תנועה זו מורגשת גם ביחס לזמן מן ההווה לעבר ובחזרה להווה. (הסב נסחף ברגשותיו כלפי המולדת "מולדת? - אמרתי בנפש נרעדת. . . גם בשירו של חביב ניכרת התרגשות "ממש. . . ממש. . . אח. . . קשה לתאר אז איך אוכל לה חיבור לחבר? רצוי לברר את הגישה והרגשות של שני הדוברים למולדת).

הדובר בשירו של תלמי הוא סב שנושא אתו את המאבק על המולדת. מולדת אינה דבר מובן מאליו עבורו הוא כנראה היה שותף למאבק עליה. שפת השיר גבוהה ומטאפורית ("רטט עלים על עץ", "חיוך כסף של זית") ניכרת התרגשות רבה בדברו על המולדת.

לעומתו שבביל הדובר בשיר של חביב, המולדת האהובה היא עובדה קיימת, כי הוא נולד לתוכה ועכשיו מתבקש "לה חיבור לחבר".

לשאלה מהי מולדת? אומר הדובר בשיר של יפרח : "פשוט נורא! מולדת. . . / באמת ? הרי זה כל כך מובן". על אותה שאלה משיב הדובר בשירו של תלמי : "מולדת? / אמרתי בנפש נרעדת"

- ❖ בדקו את ההתייחסות למושג מולדת בשני השירים. ציינו בתוך טבלת השוואה מהי מולדת בשני השירים. בחרו קריטריונים להשוואה מתוך העולה בשני השירים. לדוגמא: אנשים, נופים, בעלי-חיים וכו'.
- ❖ אחד ההבדלים בין שני השירים הוא ההתייחסות לנושא ההגנה על המולדת בשירו של תלמי בעוד בשיר של חביב אין לכך התייחסות.
- ❖ נסו לאפיין את הסיום בשני השירים בליווי דוגמאות מתוך השיר. (בשירו של יפרח הסיום אינטימי ומעט ילדי, סיום המזכיר פרידה בין חברים. אצל אפרים תלמי הסיום מלא פאתוס של שליחות, של משימה שטרם הסתיימה. יש בסיום אמירה חינוכית לדורות הבאים).
- ❖ נושא לדיון: שימו לב לפער הדורות בין הדוברים בשירים. , יתכן שזה משפיע על הבחירה בלשון השיר, ברשימת הנושאים ובעוצמת הרגשות.
- ❖ נסו להסביר בכתב מהי מולדת עבורכם.
- ❖ ניתן לערוך השוואה בין הדברים שכתבו הילדים ולזהות קווי דמיון מבחינת השקפות, רגשות ודעות.
- ❖ אפשר לבקש מהילדים לראיין את ההורים ולבקשם לכתוב מהי מולדת בעיניהם.
- ❖ אנו מציעות להשוואה את השירים: "מולדת" מאת בנימין טנא וכן "מדינת היהודים" מאת זאב. בשירו של זאב החזון של הרצל ממומש (מוצגת שורה של התפתחויות והתקדמות במישורים שונים ומסקנה "כן, אין זו אגדה" וכן "זאת מדינת היהודים. בשירו של טנא יש רמיזה לכך שהמולדת היא עובדה קיימת אך יש הבטחה לתרום להתפתחותה ולחיזוקה גם בעתיד.
- ❖ שיר נוסף העוסק בנושאים דומים הוא השיר "שעור מולדת" מאת עלי מוהר.

שעור מולדת/עלי מוהר

- ❖ השיר מזכיר תמונה על קיר המתארת איכר חורש את אדמתו שמשרד החינוך נהג לספק לבתי הספר. תמונה זו סימלה את תמצית החלוציות ובנית הארץ. לתמונה זו מוקדש השיר.
- ❖ ערכו רשימה של המראות שבתמונה. מהי האווירה השוררת בתמונה זו ומהי המשמעות העולה ממנה?
- ❖ ההתבוננות בתמונה התלויה על קיר בבית הספר מאפשרת למורה ותלמידים לחלום חלומות. אלו מוזכרים בשיר בצורת העתיד של הפועל. ערכו רשימה של הדברים שיקרו בעתיד, חלקם בחלומות ובחזונות של הדמויות: "האיכר יצמיח לנו לחם" היורה יבוא עכשיו" "וכך בדמיוננו התרבו פלאות".
- ❖ הדובר מדגיש את הפשטות ואת הילדות היפה שהייתה לו, ואולי לדור כולו. הבא לכך הוכחות מתוך השיר.

(העבודות הנזכרות הן עבודות של כורמים, יוגבים ורועים. מלאכות מימים רחוקים שנותנות לשיר נופך תמים, רומנטי, תנכי).

- ❖ עלי מוהר משתמש בביטויים מתוך שירו של אלתרמן "כחול ים המים": "בפטישים נגן נגנה, במחרשות רגן רננה". גם בשירו של אלתרמן מורגשת התפעמות מנופים ומעשים המעידים על בניה והתחדשות. מורגשת נימה של געגוע אל התמימות והפשטות של פעם.

אל ארצי – רחל

השיר מתאר את מעשי הדוברת בשיר עבור ארצה בניסוח שמציב את העשייה שלה מול עשייה של אחרים.

הבית הראשון:

במבט ראשון אפשר להתרשם שהעשייה של הדוברת צנועה ואף "דלה". לעומת "לא פיארתני שמך/ בעלילות גבורה, בשלל קרבות". את העשייה שלה היא מתארת כמנחה שמכילה "רק עץ – ידי נטעו... רק שביל כבשו רגלי". נשמעת נימת התנצלות בדבריה כתוצאה מהשימוש במלה "רק" ארבע פעמים במהלך השיר. אבל במבט שני מעשייה של הדוברת תרמו לבניה ולהתחדשות של הארץ. ניתן להעמיד את העשייה שלה אל מול דיבורים המפארים מעשי גבורה וקרבות.

בבית השני: השורות המנחות הן: "רק קול תרועת הגיל...רק בכי במסתרים". כאן הדוברת מדברת על נתינה רגשית שיש בה הזדהות עם גורל הארץ בשעות שמחה ובשעות קשות.

- ❖ צטטו מתוך השיר מה עשתה הדוברת למען הארץ?
- ❖ הביעו דעתכם על מעשי הדוברת בשיר. האומנם מוצדקת תחושתה שמעשיה דלים? הסבירו.
- ❖ הסבירו את הביטוי "מנחה". השוו את הביטוי אל המשמעות המקראית שלו. (קין והבל, יצחק ועשיו ועוד).
- ❖ השוו בין מהות המנחה המוזכרת בבית הראשון לבין זו המוזכרת בבית השני.

השיר בנוי משני בתים המשלימים אחד את השני בתכנים וברעיונות ובכך מהווה יחידה רעיונית לכידה. כדאי לשים לב שהשורות בנויות במגוון תקבולות: תקבולות בעלות משמעות נרדפת ("לא שרתי.....ולא פיארתני..."); תקבולת משלימה ("בעלילות גבורה.....בשלל קרבות..."); ותקבולת ניגודית ("רק קול תרועת הגיל....רק בכי במסתרים"). ניתן להזכיר לתלמידים את התקבולות המקראיות להן הם נחשפו כבר שירת הים, שירת דבורה, קינת דוד ועוד.

פרשנים חלוקים בדעותיהם באשר למקום שיש לייחס להיסטוריה האישית של המשורר בניתוח פרשני של יצירתו. כל מורה יפעל על פי שיקול דעתו, האם לעסוק במידע הביאוגרפי אודות רחל.

ארץ ישראל שלי- דתיה בן דור

השיר נכתב ב"תבנית רשימה" (או "תבנית קטלוגית") ועוסק במנייה של הדברים הקיימים בארץ ישראל (כגון בית, עץ, כביש וכו'). הוא בנוי ברצף מצטבר המתחיל בשם המקום הכולל: ארץ והיא המכילה את שאר הפרטים.

בכל בית תבנית של דיאלוג עם קהל מאזינים או קוראים. נשאלת השאלה: "מי בנה ומי נטע?" והתשובה: "כולנו ביחד!" בשם הקולקטיב. אבל בהמשך התשובה מוזכר "אני" כמייצג את כל הפרטים בתוך הכלל. השימוש בביטוי "אני" בכל בית תורם מימד אישי לעשייה. כל מי שמדקלם או שר את השיר יש לו חלק בעשייה. יחד עם זאת כל הפרטים יחדיו אפשרו את הצמיחה והיופי של הארץ. הפרטים שמוזכרים בית, עץ, שביל, יש בהם ביטוי לאחיזה במולדת, להתיישבות, יציבות וסמל להמשכות.

לפניכם מספר פעילויות ורעיונות לשיח בכיתה עם תלמידים:

- ❖ זהו את הביטויים המצביעים על כך שישראל "יפה וגם פורחת" בזכות רבים. מדוע לדעתכם חוזר הדובר על ביטויים רבים המביעים שיתוף. (הכתוב חוזר ומדגיש בצורות שונות שמלאכת העשייה היא מלאכתם של רבים, פרטים רבים, שיחד יצרו את כל מה שמתואר בשיר.
- ❖ זהו את המשפטים והביטויים החוזרים בכל הבתים. הסבירו מדוע הם חוזרים ומה תרומתם בשיר. (המשפטים החוזרים מופיעים בשני אופנים: משפטי חיווי ומשפטי שאלה).
- ❖ אתרו את ו' החיבור בכל המקומות בהם היא מופיעה. איזו תחושה נוצרת?
- ❖ מה הופך את ארץ ישראל ל"יפה וגם פורחת" ? (לא די בעץ אחד או כביש אחד. העץ, הכביש או הבית כפריטים יחידים מהווים ייצוג לרבים מאותו סוג. ריבוי העצים, הבתים וכל יתר הדברים שנטעו ונבנו על ידי רבים הופכים אותה לכזו).
- ❖ הביטוי "יפה וגם פורחת" הוא המכנה המשותף לרשימה שבשיר. מצאו מכנים משותפים נוספים לרשימה שבשיר (למשל התיישבות, אחיזה בקרקע ועוד).

קום והתהלך בארץ - יורם טהר לב

שם השיר לקוח מפסוק בספר בראשית בו נאמר לאברהם: "קום התהלך בארץ לאורכה ולרוחבה כי לך אתננה" (בראשית י"ג, י"ז). אברהם מוזמן לסייר בארץ המובטחת לו ולזרעו. גם הדובר בשיר זה מוזמן, שלושת אלפים וחמש מאות שנים מאוחר יותר, לעשות סיור בשבילי ישראל. השיר מתאים ללומדים מכתה ד' ואילך.

- ❖ חשבו מה משותף לדברים שאותם ראה אברהם אבינו בשעתו לדברים אותם ראה הדובר בשיר?
- (דרכיה של הארץ, אותה האדמה, כרמי זיתים, מעינות, סלעים וילדים . . .)
- ❖ מה לדעתכם יפגוש הדובר כיום בארץ ישראל שאברהם אבינו לא פגש? (אספלט, בניי ראוה, גגות אדומים. אלו פריטים המעידים על שינויים של הזמן החדש)
- ❖ מה, לדעתכם, משותף לרגשות של ההולכים בארץ בימי אברהם ובימינו? (חלום משותף, תחושת שייכות, אהבה.
- ❖ היחסים עם המולדת מדומים ליחסים בין גבר לאשה. מצאו בשיר ביטויים המעידים על כך.

"יחבקו אותך דרכיה", "תקרא אותך אליה כמו אל ערש אהבה", "המולדת בישנית וענווה" הדובר רומז על המשכיות הקשר אל הארץ לאורך הדורות בהצביעו על התקדמות ושינויים שממשיכים להתחולל גם בדורות האחרונים: "וגגות אודמים על הר/ וילדים על השבילים, במקום שבו הלכנו/ עם חגור ותרמילים".

בארץ מתחוללים שינויים כל העת אך דבר אחד לא משתנה והוא היותה הארץ המובטחת שהעם היהודי הלך בדרכיה לאורך כל הדורות: "זו אכן אותה הארץ. . . "אותה האדמה. . . אותה פיסת הסלע. . . " במקום שבו הלכנו. . ."

היחידה פותחה ע"י ברקוביץ איריס ולחמן חיה, מרכז תכנון לימודים מכללת בית ברל.
© כל הזכויות שמורות למכללת בית ברל